

تذکرہ صحابہ

2265

ج ۱

ع

۵۵۵

دارالکتاب

سرشناسه : غلامعلی مهدی، ۱۳۵۳.

عنوان کتاب: روش‌شناسی: رجال کاربردی با شیوه بررسی اسناد روایات / مهدی غلامعلی.
مشخصات نشر: قم: موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث. سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۳۳۵ ص.

شابک: 3 - 999 - 493 - 964 - 978

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. (۳۲۵) - ۳۲۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.

عنوان دیگر: رجال کاربردی با شیوه بررسی اسناد و روایات.

موضوع: حدیث -- علم الرجال -- روش‌شناسی

موضوع: Hadith -- 'ilm al-Rijal-- Methodology

موضوع: حدیث -- اسناد

موضوع: Hadith - *Esnad

موضوع: حدیث -- جرح و تعدیل

موضوع: hadith -- Modifications

شناسه افزوده: موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث. سازمان چاپ و نشر

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ س۸/ع۱۱۴ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۶۴

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۵۳۰۳۸۲

سندشناسی

در حال کاربردی با شیوه بررسی اسناد روایات

مؤلف
محمدی علا

www.ketab.ir

شماره ثبت: ۱۱۶۳

مؤسسه انتشاراتی دارالحدیث

مفیدشناسی / رجال کاربردی با شیوه بررسی اسناد روایات
حجت الاسلام دکتر مهدی غلامعلی / استادیار دانشگاه قرآن و حدیث

ویراستار: رامین باباگلزاده

نشر: خوان غلامعلی، پارسا، محمود سپاسی

صفحه آرا: مهدی خوشرفناراكرم

طراح جلد: حسن فرزنانگان

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث

چاپ: چهارم / ۱۳۹۸

چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۵۰۰

40000

قیمت:

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵ تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۱۰۵۲۳ / فاکس: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۰۵۷۱ /
ص. پ ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۰۵۴۵ - فروشگاه شماره «۲» (قم، خیابان معلم،

مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹) تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۸۴۲۳۰۹ / ۰۲۵ - ۳۷۸۴۲۳۱۰

فروشگاه شماره «۳» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام درب شرقی ۷) تلفن: ۰۲۱ - ۵۵۹۵۲۸۶۲

فروشگاه شماره «۴» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام درب جنوبی) تلفن: ۰۲۱ - ۵۱۰۲۴۴۹۲

فروشگاه شماره «۵» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام بازار قدیم) تلفن: ۰۲۱ - ۵۵۹۲۰۱۹۹

پلاک ۱۹/۱

<http://darolhadith.ir>

darolhadith.20@gmail.com

ISBN: 978 - 964 - 493 - 899 - 3

<http://shop.darolhadith.ir>

* کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه
		بخش اول: کلیات و مفاهیم
۱۹	درس اول: سند چیست؟
۲۰	۱. مفهوم‌شناسی و جایگاه سند
۲۰	الف - تعریف «سند»
۲۲	ب - تعریف «اسناد»
۲۲	معنای اصطلاحی
۲۳	ج - اهمیت سند
۲۵	د - اهمیت عالی
۲۶	۲. پیدایش سندشناسی
۳۰	۳. تألیفات در سندشناسی
۳۴	برای مطالعه بیشتر
۳۴	۱. تدوین علم رجال
۳۶	۲. کتب موجود رجالی
۳۶	۳. سبک‌های گوناگون رجالی
۳۸	درس دوم: مسلمانان، مبتکران سند
۳۸	اسناد، ابتکار مسلمانان
۴۰	شبهه مستشرقان
۴۲	نقد و تأمل سخن مستشرقان
۴۲	الف - نقل سند سیره‌ای عقلایی
۴۳	ب - نظام‌دار بودن اسناد

- ج - کامل نبودن شواهد ۴۵
- درس سوم: شیعه و اسناد ۴۹
- شبهه عالمان اهل سنت ۵۰
- پاسخ به شبهه اهل سنت ۵۲
- الف - تأکید اهل بیت به اسناد و صفات راوی ۵۳
- تأکید به نقل سند ۵۴
- بیان صفات راوی ۵۴
- ب - پای بندی اهل بیت علیهم السلام به اسناد ۵۵
- ج - تالیف آثار جالی و حدیثی مسند پیش از سده چهارم ۵۸
۱. کتب حدیثی پیش از سده چهارم ۵۸
۲. کتب جالی پیش از سده چهارم ۶۰
- د - اهتمام عملی محدثان و راویان شیعه به سند ۶۲
۱. چگونگی روایت کردن یک کتاب حدیثی ۶۳
۲. احتیاط در نقل روایت ۶۴
- ه - اقوال دانشیان شیعه درباره سند ۶۶
- برای مطالعه بیشتر ۷۰
- ضروریات سندشناسی (عرفان السند) از دیدگاه امامت ۷۰
۱. شناخت مدلسان و وضاعان ۷۰
۲. شناخت نوع مولا ۷۰
۳. شناخت طبقه و زمان حیات راوی ۷۱
۴. شناخت بیوتات، انساب و بلدان ۷۱
۵. شناخت راویان برادر یا خواهر ۷۱
۶. تمییز مشترکات ۷۱
۷. شناخت راویان تک شاگردی ۷۲
۸. ضبط اسما و انساب ۷۲

بخش دوم: اتصال سند

- درس چهارم: اتصال، ارسال، تعلیق ۷۵
- مراحل تحقیق در سند ۷۶
- مرحله اول: بررسی اتصال سند ۷۷

۷۷ مرحله دوم: شناخت عناوین راویان (راوی شناسی)
۷۸ مرحله سوم: حکم سند
۷۸ اتصال سند
۷۹ گُست سند
۸۰ انواع افتادگی در سند
۸۱ چیستی «تعلیق»
۸۳ جرای تعلیق
۸۴ انواع تکیه گاهها در تعلیق
۸۷ گونه های تعلیق
۸۹ روش برطرف کردن تعلیق
۸۹ الف - شناخت اساتید راوی
۹۰ مهم ترین اساتید شیخ کلینی
۹۵ ب - شناخت طبقات
۹۶ شبه تعلیق یا اسناد اشاره ای
۱۰۰ برای مطالعه بیشتر
۱۰۰ مشایخ کلینی <small>علیهم السلام</small>
۱۰۰ الف - کسانی که با عنوان مشخص و جزئی یاد شده اند
۱۰۶ ب - کسانی که با عنوان کلی «عده من اصحابنا» یاد شده اند
۱۰۶ العِدَّة المَعْلُومَة
۱۰۶ ۱. عِدَّة الکَلِیْنِ عن أحمد بن محمد بن عیسی الأشعری
۱۰۷ ۲. عِدَّة الکَلِیْنِ عن أحمد بن محمد بن خالد البرقی
۱۰۷ ۳. عِدَّة الکَلِیْنِ عن سهل بن زیاد
۱۰۸ العِدَّة المَجهُولَة
۱۱۱ درس پنجم: تحویل
۱۱۴ تحویل چیست؟
۱۱۴ عطف عادی
۱۱۵ عطف غیر عادی (تحویل)
۱۱۵ ۱. عطف دو طبقه بر دو طبقه
۱۱۷ ۲. عطف یک طبقه بر دو طبقه
۱۱۸ ۳. عطف دو طبقه بر یک طبقه

۴. عطف سه طبقه بر دو طبقه ۱۱۸
- ترکیب‌های تحویل و عطف و تعلیق ۱۱۹
۱. اجتماع عطف و تحویل ۱۱۹
۲. اجتماع تعلیق و تحویل در سند ۱۲۰
۳. اجتماع عطف، تحویل و تعلیق ۱۲۱
- اسناد نردیدی ۱۲۲
- درس ششم: اضمار ۱۲۷
- ضمیر ۱۲۷
- کشف مرجع ضمیر ۱۳۰
- ضمائر ابتدایی اسناد ۱۳۲
- الف ضمیر عامی ۱۳۳
- ب - ضمیر برعادی ۱۳۳
- اجتماع ضمیر و تحویل و تعلیق ۱۳۶
- درس هفتم: شناخت تحریف و تصحیف ۱۴۲
- ارتباط میان تحریف و تصحیف ۱۴۳
- گونه‌های تصحیف و تحریف ۱۴۵
۱. تحریف و تصحیف در متن ۱۴۵
۲. تحریف و تصحیف در اسناد ۱۴۶
- ۱ - ۲. اسباب تحریف و تصحیف در اسناد ۱۴۶
- یک. کثرت روایات راوی معین از راوی دیگر ۱۴۷
- دو. ارتباط شدید و گسترده بین نام دو راوی ۱۴۷
- سه. غرابت اسم راوی ۱۴۷
- چهار. عادت نساخ به نگارش لفظ «بن» بعد از هر نام ۱۴۸
- پنج. پرش دید از نامی به نام مشابه دیگر ۱۴۸
- شش. اختصار دو عنوان متوالی ۱۴۸
- ۲ - ۲. انواع تحریف و تصحیف در اسناد ۱۴۹
- یک. سقط (افتادگی) ۱۴۹
- الف - افتادگی یک کلمه ۱۴۹
- ب. افتادگی چند کلمه ۱۵۰
- دو. زیادت ۱۵۲

۱۵۳	سه. قلب (جابه‌جایی).....
۱۵۵	الف - قلب «عن» به «واو».....
۱۵۶	ب - قلب «واو» به «عن».....
۱۵۶	ج - قلب «بن» به «عن».....
۱۵۸	د - قلب به اسم‌های مشابه.....
۱۵۹	راه شناخت تحریفات و تصحیفات.....
۱۶۴	برای مطالعه بیشتر (۱).....
۱۶۴	تحریف در دانش حدیث.....
۱۶۵	تحریف، اجتناب و تصحیف.....
۱۶۵	گونه‌های تصحیف.....
۱۶۶	گسترش اصطلاح تحریف.....
۱۶۷	برای مطالعه بیشتر (۲).....
۱۶۷	بررسی کتاب «تصحیفات المُخَدِّین» ابوهلال عسکری.....

بخش سوم: راوی‌شناسی

۱۷۱	درس هشتم: طبقات.....
۱۷۱	تعریف طبقات.....
۱۷۳	پیشینه طبقات پژوهی.....
۱۷۴	الف - طبقات ساده.....
۱۷۴	ب - طبقات استاد و شاگرد.....
۱۷۵	ج - طبقات شمارشی.....
۱۷۸	مراحل گوناگون عمر راوی.....
۱۷۸	۱. دوره مقدماتی.....
۱۸۰	۲. دوره تحصیلات.....
۱۸۱	۳. دوره تدریس.....
۱۸۲	۴. دوره بازنشستگی.....
۱۸۴	فواید دانش طبقات.....
۱۸۴	الف - تعیین مقطع زمانی راوی.....
۱۸۴	ب - تشخیص هویت.....
۱۸۵	ج - کشف ارسال و اتصال.....
۱۸۹	درس نهم: توحید مُخْتَلِفَات.....

- توحید مختلفات ۱۹۰
- ویزگی‌های عناوین عربی ۱۹۰
- الف - نام ۱۹۰
- ب - نَسَب ۱۹۱
- ج - کُنیه ۱۹۱
- د - لقب ۱۹۲
- انواع پراکندگی عناوین ۱۹۵
۱. دو اسم متفاوت ۱۹۵
۲. اسم و کنیه متفاوت ۱۹۶
۳. اسم و لقب متفاوت ۱۹۶
۴. اسم، کنیه و لقب متفاوت ۱۹۶
- مراحل توحید مختلفات ۱۹۷
۱. اثبات امکان ۱۹۷
۲. اثبات اتحاد ۱۹۹
- الف - تشابه اسمی ۱۹۹
- ب - صاحب تألیف ۲۰۰
- ج - شاگرد اختصاصی ۲۰۰
- د - طبقه ۲۰۱
- تذکر یک نکته ۲۰۱
- درس دهم: تمییز مُشترکات (۱) ۲۰۵
- قواعد مقدماتی ۲۰۵
- مشترکات ۲۰۵
- اقسام مشترکات ۲۰۸
۱. اشتراک در اسم ۲۰۸
۲. اشتراک در لقب و نسب ۲۰۹
۳. اشتراک در کنیه ۲۰۹
- عوامل پدیدآورندهٔ مشترکات ۲۱۰
۱. صرفه‌جویی ۲۱۰
۲. شهرت افراد ۲۱۰
۳. اختصارنویسی با توجه به اسناد ماقبل ۲۱۱

۲۱۲.....	۴. بازگشت عنوان مشترک به یک مصداق خاص
۲۱۵.....	۵. وجود نسب غریب یا مشهور در اجداد راوی
۲۱۶.....	قواعد مقدماتی تمییز مشترکات
۲۱۶.....	قاعده نخست: ارجاع
۲۱۷.....	چند نمونه از کتاب الکافی
۲۱۷.....	نمونه اول:
۲۱۷.....	نمونه دوم:
۲۱۸.....	قاعده دوم: انصراف
۲۲۲.....	درس یازدهم: تمییز مشترکات (۲)
۲۲۲.....	قواعد ثانوی
۲۲۲.....	اهل علم و شیخ مشترکات
۲۲۲.....	۱. طبقات
۲۲۶.....	۲. شاگردان اختصاصی یا استادان اختصاصی
۲۲۷.....	بررسی مصداقی علوین مشترک
۲۳۴.....	۳. دیگر قرائن
۲۳۴.....	کثیر الروایة و صاحب کتاب بودن
۲۳۶.....	اسناد مشهور و پرتکرار
۲۳۷.....	بررسی یک نمونه
۲۴۰.....	۳. ضبط اسامی راویان
۲۴۴.....	معرفی کتاب

بخش چهارم: حکم سند

۲۴۹.....	درس دوازدهم: شرایط راوی
۲۴۹.....	شرایط راوی
۲۵۰.....	شرط اول: اسلام
۲۵۱.....	شرط دوم: عقل
۲۵۱.....	شرط سوم: بلوغ
۲۵۱.....	شرط چهارم: ایمان
۲۵۱.....	شرط پنجم: عدالت
۲۵۳.....	شرط ششم: ضبط (یا حفظ)
۲۵۴.....	چگونگی احراز شرایط راوی

- راه اول: معاشرت ۲۵۵
- راه دوم: روایات ۲۵۵
- راه سوم: تواتر یا شهرت ۲۵۶
- راه چهارم: اقوال رجالیان متقدم ۲۵۶
- مناط و معیار حجیت قول رجالیان ۲۵۷
- مبنای اول: حجیت اقوال رجالیان از باب ظن ۲۵۷
- مبنای دوم: حجیت اقوال رجالیان از باب خبرویت ۲۵۸
- مبنای سوم: حجیت اقوال رجالیان از باب شهادت ۲۵۸
- مبنای چهارم: حجیت اقوال رجالیان از وثوق و اطمینان ۲۵۸
- جمع‌بندی مبانی ۲۵۹
- درس سیزدهم: مراتب الفاظ توثیق ۲۶۲
- مفهوم «توثیق» ۲۶۲
- وثاقت شرط جامع ۲۶۳
- تطوّر واژه «ثقه» ۲۶۳
- توثیق خاص و توثیق عام ۲۶۶
- مراتب الفاظ دالّ بر حجیت خبر (الفاظ توثیق) ۲۶۷
- الف - الفاظ فراتر از وثاقت ۲۶۸
- ب - الفاظ تأکید بر وثاقت ۲۷۰
- ج - الفاظ وثاقت ۲۷۱
- د - الفاظ حُسن ۲۷۲
- جمع‌بندی الفاظ توثیق ۲۷۳
- درس چهاردهم: مراتب الفاظ تضعیف ۲۷۶
۱. ضعف حدیث پژوهی ۲۷۷
۲. فساد مذهب ۲۷۷
۳. ضعف شخصیتی ۲۷۸
- مراتب الفاظ فاقد حجیت خبر ۲۷۹
- الف - الفاظ مدح ۲۷۹
- الفاظ بیان‌گر مقام علمی ۲۷۹
- الفاظ بیان‌گر وضعیت اعتقادی ۲۸۰
- ب - الفاظ فاقد مدح و ذم ۲۸۱

۲۸۱.....	ج - الفاظ تضعیف
۲۸۳.....	د - الفاظ تأکید بر تضعیف
۲۸۸.....	درس پانزدهم: بررسی عملی اسناد (۱).....
۲۸۸.....	سند حدیث خصال
۲۹۰.....	الف - توثیق
۲۹۱.....	ب - تضعیف
۲۹۲.....	حکم سند
۲۹۲.....	اسناد پرتکرار کتب اربعه
۲۹۳.....	سند نخست
۲۹۳.....	علی بن ابراهیم
۲۹۴.....	أب علی بن ابراهیم (ابراهیم بن هاشم)
۲۹۵.....	السوفلی
۲۹۵.....	السکونی
۲۹۶.....	سند دوم
۲۹۷.....	إبن أبی عمیر
۲۹۸.....	حماد
۲۹۸.....	الخلبی
۲۹۹.....	سند سوم
۲۹۹.....	حماد
۳۰۰.....	حریز
۳۰۱.....	زرارة و محمد بن مسلم
۳۰۲.....	سند چهارم
۳۰۲.....	الحسین بن سعید
۳۰۳.....	سند پنجم
۳۰۵.....	درس شانزدهم: بررسی عملی اسناد (۲).....
۳۰۵.....	سند ششم
۳۰۵.....	موسی بن القاسم
۳۰۷.....	سند هفتم
۳۰۷.....	صفوان
۳۰۸.....	معاویة بن عمار

۳۰۹.....	سند هشتم
۳۰۹.....	ابن ابی نجران
۳۱۰.....	عاصم بن حمید
۳۱۰.....	محمد بن قیس
۳۱۲.....	بعض اصحابه
۳۱۳.....	سند دهم
۳۱۳.....	محمد بن اسماعیل
۳۱۴.....	فضل بن شاذان
۳۱۴.....	مصور بن حرام
۳۱۴.....	سند ازدهم
۳۱۵.....	عده من اصحابنا
۳۱۵.....	سهل بن ریان
۳۱۶.....	جعفر بن محمد الشمری
۳۱۶.....	ابن القداح
۳۱۶.....	سند دوازدهم
۳۱۶.....	زرعة بن محمد
۳۱۷.....	سماعة بن مهران
۳۲۵.....	کتابنامه
۳۲۵.....	الف - کتابها
۳۲۴.....	ب - مقالات
۳۲۵.....	ج - نرم افزار

مقدمه

نخستین سؤال منطقی در رویارویی با متون حدیثی این است: «آیا این روایت از معصومان صادر شده است؟» به بیان دیگر، اطمینان از صدور حدیث در تمام دانش‌های اسلامی برای برداشت‌های صحیح، ضروری است. میان علوم حدیث، دانش «رجال» عهده‌دار پاسخ به این‌گونه سؤال‌هاست. از دیرباز، دانشمندان علوم اسلامی برای غنی‌سازی و استوارسازی مباحث خویش، همواره به بررسی اسناد روایات، اهتمام داشتند.

بخشی از دانش رجال، عهده‌دار نظریه‌های گوناگون یا اطلاعات راهبردی است که مبانی رجالی را شکل داده یا بر اطلاعات وی می‌افزاید. نباید فراموش کرد علاوه بر هویت‌شناسی و وصف راویان، بررسی اسناد و اطمینان از صدور روایات نیز از اهداف اصلی رجال است. بی‌تردید منبع‌شناسی رجال، مبانی جرح و تعدیل، مباحث ترمیم و تضعیف، توثیقات عام و خاص و... برای شخص رجالی لازم است، اما کافی نیست. زیرا بررسی اسناد - که فراتر از مباحث علمی و به گونه‌ای رجال کاربردی است - برای تکمیل مباحث رجالی ضروری است.

سندشناسی آمیخته‌ای از آموزه‌های دو دانش رجال و مصطلح الحاکمیت یا درایة الحدیث است. برای بررسی اسناد روایات، لازم است ابتدا راویان سند را شناسایی و آسیب‌های سند را برطرف کرد و سپس به بازسازی اسناد پرداخت. در این میان، ترابط راویان نیز لازم است تا اتصال سند را برنماید؛ این همه بدون توثیق و تضعیف راویان، نمی‌تواند زنجیره‌ی کاملی از بررسی سندی را آشکار کند. این کتاب با هدف آموزش بررسی اسناد تدوین گردیده و

نزدیک به ده سال در رشته علوم حدیث دانشگاه قرآن و حدیث و برخی مراکز حوزوی قم تدریس شده است؛ بنابراین بازخوردهای گوناگون و تصحیح‌های متعددی را به خود دیده است. آنچه اکنون برای انتشار آماده شده، اصلاح ارزیابی‌هایی است که اساتید بزرگوار و دانشجویان گرامی برای غنی‌سازی این اثر انجام داده‌اند.

امید است تا حدیث پژوهانی، که اطلاعات خود را در کتاب‌شناسی منابع رجالی، توثیقات عام و خاص و میانی جرح و تعدیل تکمیل کرده‌اند، با همراهی استاد و بهره‌مندی از این کتاب بتوانند به صورت عملی، اسناد روایات منابع حدیثی را بررسی کنند.

این کتاب بر خود لازم می‌دانم از مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث که زمینه اولیه تدریس جرحه ابتدایی این اثر را فراهم آوردند و همچنین از پی‌گیری‌های انجمن حدیث حوزه علمیه قم و جناب حجة الاسلام و المسلمین عبدالهادی مسعودی برای تکمیل و انتشار این اثر، صمیمانه تشکر کنم.

سپاس ویژه خویش را تقدیم می‌کنم به حضرت حجة الاسلام و المسلمین محمدکاظم رحمان‌ستایش، استاد فرزانه‌ای که با تدریس عالمانه و تواضع همیشگی‌اش، عشق به دانش رجال را از سال‌های دور در این‌جانب فروزان نمودند و با فرائد این نوشته ناچیز، ارزیابی آن را عهده‌دار شدند. همچنین از دوست گرامی جناب آقای دکتر روح‌الله شهیدی که در مراحل نهایی آماده‌سازی کتاب، کل اثر را مطالعه و با دقتی ستودنی، اصلاحات و پیشنهادهای ارزنده‌ای را مکتوب فرمودند، جداً سپاسگزارم.

در پایان لازم است از تلاش‌های سرکار خانم فاطمه جوانمرد - آموزشیار محترم درس سندشناسی - که افزون بر گردآوری نمونه‌های مختلف اسناد در جلسات آموزشی، رحمت برخی مراجعه‌های علمی این کتاب را نیز عهده‌دار بودند، قدردانی کنم.